



ผลของโปรแกรมการเสริมสร้างความตระหนักต่อผลกระทบจากการใช้กัญชา  
ของเยาวชนพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้

The Effectiveness of Awareness Raising on The Effects of Cannabis Using  
of Youth in The Three Southern Border Provinces.

นุร่อสมมา ปุติ<sup>1</sup> พิศดาวซ์ และหะยีแยณา<sup>2</sup>

1 อาจารย์ผู้รับผิดชอบหลักสูตรการแพทย์แผนไทยบัณฑิต วิทยาลัยการสาธารณสุขสิรินธร จังหวัดยะลา

2 แพทย์แผนไทยปฏิบัติการ โรงพยาบาลธารโต อ.ธารโต จ.ยะลา

### บทคัดย่อ

การศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยกึ่งทดลอง เพื่อศึกษาผลของโปรแกรมการเสริมสร้างความตระหนักต่อผลกระทบจากการใช้กัญชาของเยาวชนพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย จำนวน 540 คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นแบบสอบถามข้อมูลทั่วไปและความตระหนักในตนเองเกี่ยวกับการใช้กัญชาของเยาวชน โดยเก็บรวบรวมข้อมูลก่อนนำเข้าโปรแกรมและทำแบบประเมินซ้ำอีกครั้งหลังเข้าโปรแกรม 1 เดือน แล้วทำการเปรียบเทียบค่าเฉลี่ย วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ค่าร้อยละ ค่าคะแนนเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานและค่าสถิติ pair t-test

ผลการวิจัยพบว่าหลังการเข้าร่วมโปรแกรม กลุ่มตัวอย่างมีคะแนนเฉลี่ยด้านความตระหนักต่อผลกระทบจากการใช้กัญชาเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ( $p < 0.05$ ) สำหรับปัจจัยของเพศและสังกัดโรงเรียนไม่มีผลต่อระดับคะแนนเฉลี่ยหลังการทดสอบการใช้โปรแกรม ( $p \geq 0.05$ )

**คำสำคัญ :** โปรแกรมเสริมสร้างความตระหนักรู้ กัญชา เยาวชน จังหวัดชายแดนภาคใต้

## Abstract

This quasi-experimental research was designed study the Effectiveness of awareness raising on the effects of cannabis using of youth in the three southern border provinces. The sample consisted of 540 high school students. The data were collected by using questionnaires. Pre-test was made on the sample before applying the program, then post-test was made one month after applying the program. The data were analyzed by using percentage, arithmetic mean, standard deviation, pair t-test.

The results showed that after program implementation, the average scores of awareness raising on the effects of cannabis use were increased significantly ( $p < 0.05$ ). However, the gender and school affiliation were not effect on average scores after program implementation ( $p \geq 0.05$ ).

**Keyword:** Awareness raising program, Cannabis, Youth, Southern border provinces.

## ที่มาและความสำคัญของปัญหาการศึกษา

พืชกัญชา มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Cannabis sativa* L. จัดอยู่ในวงศ์ Cannabaceae ซึ่งในอดีตประชาชนสามารถปลูกกัญชาตามบ้านเรือนเอาไว้เพื่อใช้ประกอบอาหารหรือใช้รักษาโรคได้โดยไม่ถือว่าเป็นยาเสพติด กัญชาจึงถือเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตชาวบ้านมาตั้งแต่โบราณ จนกระทั่งมีพระราชบัญญัติยาเสพติดให้โทษ พ.ศ. 2522 มีผลให้ใช้บังคับ พืชกัญชาก็ถูกจัดเป็นยาเสพติดให้โทษประเภท 5 “ห้ามมิให้ผู้ใดผลิต จำหน่าย นำเข้า ส่งออก หรือมีไว้ในครอบครองซึ่งยาเสพติด เว้นแต่รัฐมนตรีจะได้อนุญาตโดยความเห็นชอบของคณะกรรมการเป็นราย ๆ ไป” (อนันต์ชัย อัครเมฆิน, 2562) แม้ว่ารัฐบาลได้ออกกฎหมายชัดเจน แต่สถานการณ์และแนวโน้มการแพร่ระบาดของกัญชาในประเทศไทยยังคงมีอย่างต่อเนื่องในช่วงปีพ.ศ. 2545-2554 และมีจำนวนผู้เข้ารับการรักษาเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องหลังสงครามยาเสพติด ในปีพ.ศ. 2546 ส่วนใหญ่เป็นผู้เสพและเป็นผู้เสพรายใหม่ (อ้างถึงใน สุจิตตา ฤทธิมนตรี และมานพ คณโฑ, 2560) ในขณะที่หลายประเทศทั่วโลกได้มีการนำสารสกัดจากกัญชามาใช้เพื่อเป็นยารักษาโรคเนื่องจากการศึกษาวิจัยสนับสนุนถึงประโยชน์และโทษของกัญชามากขึ้น ทำให้ประเทศไทยต้องมีการปรับปรุงกฎหมายใหม่โดยการออกพระราชบัญญัติยาเสพติดให้โทษ (ฉบับที่ 7) พ.ศ. 2562 จัดกัญชาเป็นยาเสพติดให้โทษประเภทที่ 5 ได้อนุญาตให้ใช้กัญชาเฉพาะในทางการแพทย์เพื่อการดูแลรักษาผู้ป่วยและการศึกษาวิจัยได้ (กรมการแพทย์, 2562) ซึ่งมีงานวิจัยที่เป็นหลักการแพทย์เชิงประจักษ์ พบว่ากัญชาสามารถบรรเทาอาการปวดก้านซึกและใช้ในผู้ป่วยมะเร็ง (นิยดา เกียรติยิ่งอังศุลี, 2561) ทั้งนี้การเข้าถึงข้อมูลที่ต้องการด้านกัญชาของประชาชนอาจมีขีดจำกัด ทำให้เกิดความเชื่อว่างัญชาเป็นยาบำรุงร่างกาย บรรเทาอาการปวดเมื่อยตามร่างกาย เป็นยานอน

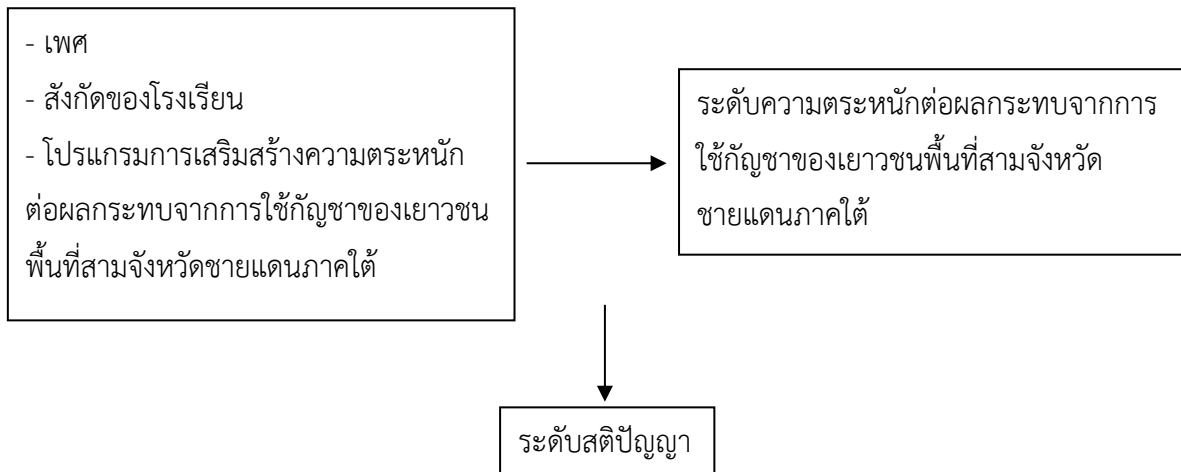
หลับที่ตี และ เป็นพืชผักที่ใช้ปรุงอาหารให้มีรสชาติที่ดีขึ้น เป็นเหตุให้สนใจในการใช้กัญชา (สุจิตตา ฤทธิ์มนตรี และ มาณพ คณะโต, 2560) จากการปรับกฎหมายใหม่เรื่องกัญชา ทำให้กลายเป็นกระแสที่ประชาชนให้ความสนใจอย่างกว้างขวาง สังเกตได้จากสื่อสังคมออนไลน์และสื่อสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ แต่อาจมีข้อจำกัดบางอย่างที่ทำให้ประชาชนบางส่วนอาจจะยังไม่ได้รับข้อมูลถึงประโยชน์และพิษภัยจากการใช้กัญชาที่ถูกต้องจากหน่วยงานสาธารณสุข โดยเฉพาะในกลุ่มเยาวชนเป็นกลุ่มที่มีความเสี่ยงที่จะเข้าไปเกี่ยวข้องกับการใช้กัญชาสูง ซึ่งระบบรายงานการติดตามและเฝ้าระวังปัญหายาเสพติด (บสต.) พบว่าเยาวชนอายุต่ำกว่า 25 ปี เป็นกลุ่มที่เข้ารับการบำบัดรักษาเป็นจำนวนมากถึงร้อยละ 50.13 51.35 และ 52.04 ของประชากรที่เข้ารับการบำบัดทั้งหมด ในปีพ.ศ. 2549-2551 ตามลำดับ (กิตติวงศ์ สาสวด และปรีชา ดิลกวุฒิสิริ, 2559) และการแพร่ระบาดของยาเสพติดกว่า 2,000 หมู่บ้านในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้และอีก 4 อำเภอ ในจังหวัดสงขลา ได้แก่ เทพานา ทวี จะนะ และสะบ้าย้อย พบว่าผู้เสพติดส่วนใหญ่จะมีอายุในช่วง 14-30 ปี (นันท์ชนก วงษ์สมุทร, 2560) จากสถานการณ์ดังกล่าวจึงจำเป็นต้องมีการดำเนินการป้องกันการใช้ยาเสพติดหรือสร้างความตระหนักรู้ต่อผลกระทบของยาเสพติดอย่างถูกต้องและเหมาะสม ซึ่งปัจจัยที่มีส่วนช่วยป้องกันความเสี่ยงในการใช้ยาเสพติดมีองค์ประกอบทั้งจากส่วนบุคคล ครอบครัว โรงเรียน เพื่อนและชุมชน (นราศักดิ์ ปานบุตร, 2553) จากการศึกษาอย่างเป็นระบบ (Systematic review) พบว่า รูปแบบการป้องกันการใช้ยาเสพติดในโรงเรียนที่มีประสิทธิภาพ คือ Skills-based interventions เนื่องจากสามารถลดการใช้กัญชาได้อย่างมีนัยสำคัญ ลดปริมาณการใช้ยาเสพติด เพิ่มทักษะในการตัดสินใจ ความรู้สึกมีคุณค่าในตัวเอง ลดความกดดันจากแรงต้านของเพื่อน และเพิ่มความรู้ในเรื่องยาเสพติดให้กับเยาวชน (สุพัตรา สุขาวห และมาณพ คณะโต, 2557) ซึ่งในประเทศไทย พบว่า มีการจัดโปรแกรมการป้องกันยาเสพติดที่ดำเนินในกลุ่มเด็กและเยาวชนในพื้นที่ต่าง ๆ ของประเทศไทย ได้แก่ โปรแกรมการสร้างภูมิคุ้มกันยาเสพติดของเยาวชนกลุ่มเสี่ยงในนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 จังหวัดสุโขทัย โดยศึกษาแบบกึ่งทดลอง วัดผลแบบ pre-post test คะแนนเฉลี่ยด้านทักษะชีวิตของนักเรียน (นราศักดิ์ ปานบุตร, 2553) การศึกษารูปแบบการป้องกันและแก้ไขพฤติกรรมนักเรียนที่เสี่ยงต่อการใช้ยาและสารเสพติดในโรงเรียน: กรณีศึกษา โรงเรียนหนองขามพิทยาคม จังหวัดขอนแก่น พบว่า รูปแบบที่เหมาะสมในการป้องกันยาเสพติดของเด็กในโรงเรียนคือ การพัฒนาศักยภาพนักเรียนกลุ่มเสี่ยงต่อการเกิดพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมให้มีความคิดสร้างสรรค์ มีความตระหนัก มีความรับผิดชอบ มีภาวะผู้นำ การพัฒนาศักยภาพผู้ดูแลนักเรียน ทั้งครู อาจารย์และพ่อแม่ ซึ่งทำให้ปัญหาพฤติกรรมของนักเรียนกลุ่มเสี่ยงลดลง (ปราณีพร บุญเรือง และคณะ, 2546)

สามจังหวัดชายแดนใต้เป็นพื้นที่ที่พบว่า ปัญหาเสพติดเป็นภัยแทรกซ้อนทำให้สถานการณ์ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ทวีความรุนแรงขึ้น (ฉัตรชัย ศรีเมืองกาญจนา, 2561) ซึ่งขบวนการค้ายาเสพติดมีส่วนในการสร้างสถานการณ์เพื่อเบียดเบียนเจ้าหน้าที่รัฐ (วจิรา ชุตติคุณพงศ์, 2553) ดังนั้น ผู้วิจัยเล็งเห็นความสำคัญของการสร้างความตระหนักของเด็กและเยาวชนต่อผลกระทบของการใช้กัญชา จึงได้สร้างโปรแกรมการเสริมสร้างความตระหนักต่อผลกระทบจากการใช้กัญชาของเยาวชนพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้

## วัตถุประสงค์

เพื่อเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยความตระหนักต่อผลกระทบของการใช้กัญชาก่อนและหลังการเข้าร่วมโครงการเสริมสร้างความตระหนักต่อผลกระทบจากการใช้กัญชาของเยาวชนพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้

## กรอบแนวคิดการวิจัย



## วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาแบบกึ่งทดลอง ซึ่งผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เก็บข้อมูลระหว่างเดือนตุลาคม – ธันวาคม 2563 โดยมีการวัดผลก่อนและหลังการทดลอง

## ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรเป้าหมายในการศึกษาคั้งนี้ คือ เด็กและเยาวชนอายุระหว่าง 15-19 ปี ในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ยะลา ปัตตานีและนราธิวาส) ซึ่งกำลังศึกษาอยู่ในชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย โดยกำหนดเด็กที่มีเกรดเฉลี่ยระหว่าง 2.00 - 2.99 เข้าร่วมการวิจัยในครั้งนี้ จำนวน 540 คน จากโรงเรียน 2 สังกัด ได้แก่ โรงเรียนภายใต้สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 15 (สพม. 15) และโรงเรียนภายใต้สังกัดสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน (สช.) โดยคัดเลือกโรงเรียนแบบสุ่ม สังกัดละ 2 โรงเรียนใน 3 จังหวัด รวมทั้งสิ้น 12 โรงเรียน

## เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ โปรแกรมการเสริมสร้างความตระหนักรู้ต่อผลกระทบจากการใช้กัญชาของเยาวชนพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่ผู้วิจัยได้พัฒนาขึ้น กำหนดให้มีกิจกรรมกลุ่มดังนี้

1. อบรมให้ความรู้เกี่ยวกับความหมายของกัญชา ประโยชน์และโทษของกัญชาและทักษะการใช้ชีวิต
2. ยกตัวอย่างข่าวตามสื่อโทรทัศน์หรือสื่อออนไลน์เกี่ยวกับพฤติกรรมหรือโทษของผู้เสพยาเสพติด
3. ให้นักเรียนแสดงความคิดเห็น โดยการแบ่งกลุ่มย่อยเพื่อให้นักเรียนระดมความคิดเห็น วิเคราะห์ หาสาเหตุผลดีผลเสียที่เกิดขึ้นทั้งในระยะสั้นและระยะยาวจากสิ่งที่ได้รับชมจากข่าวที่ผู้จัดอบรมได้เสนอ
4. ออกมาอภิปรายหน้าชั้นเรียน

เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นแบบสอบถามที่ผู้วิจัยได้สร้างจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและคิดค้นขึ้นเอง จากนั้นนำแบบสอบถามที่สร้างขึ้นเสนอให้ผู้เชี่ยวชาญจากภาควิชาจิตวิทยา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ พยาบาลวิชาชีพชำนาญการ ดูแลด้านยาเสพติด โรงพยาบาลচারโต และแพทย์แผนไทยปฏิบัติการ วิทยาลัยการสาธารณสุขสิรินธรจังหวัดยะลา ได้ตรวจสอบความเหมาะสมและครอบคลุมกับวัตถุประสงค์ หัวข้อของแบบสอบถามประกอบด้วย 2 ส่วน ดังนี้

**ส่วนที่ 1** ข้อมูลทั่วไปของเด็กและเยาวชน ได้แก่ เพศ อายุ ชั้นเรียน สถานภาพครอบครัว ความสัมพันธ์ของบิดามารดาในปัจจุบัน การมีเพื่อนสนิทที่มีพฤติกรรมการเสพยาเสพติดและวิธีการได้รับความรู้เรื่องกัญชา

**ส่วนที่ 2** ความตระหนักในตนเองเกี่ยวกับการใช้กัญชาของเยาวชน โดยให้กลุ่มตัวอย่างเลือก 3 ระดับ

## การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. ผู้วิจัยคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างตามคุณสมบัติที่กำหนดหลังจากนั้นให้กลุ่มตัวอย่างประเมินความตระหนักต่อผลกระทบของการใช้กัญชาตามแบบสอบถามก่อนใช้โปรแกรม

2. นำกลุ่มตัวอย่างเข้าการใช้โปรแกรมการเสริมสร้างความตระหนักรู้ต่อผลกระทบจากการใช้กัญชาของเยาวชนพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ดำเนินกิจกรรมให้ความรู้เกี่ยวกับกัญชาและจัดกิจกรรมการสร้างความรู้ตระหนักรู้ ประกอบด้วยเนื้อหา 4 ด้าน คือ ความรู้เกี่ยวกับกัญชา อารมณ์ ความรู้สึกที่เกี่ยวข้องกับการตระหนักรู้ และคุณค่าในตัวเอง ทักษะการปฏิเสธ และทักษะการดำรงชีวิตทั่วไป หลังจากนั้นแบ่งกลุ่มย่อยให้กลุ่มตัวอย่างระดมความคิดเห็น วิเคราะห์ หาสาเหตุผลดีผลเสียที่เกิดขึ้นทั้งในระยะสั้นและระยะยาวจากกรณีศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมหรือโทษของผู้เสพยาเสพติดที่ได้รับชมจากสื่อออนไลน์ แล้วออกมาอภิปรายหน้าชั้นเรียน ผู้ดำเนินกิจกรรม

เป็นผู้เชี่ยวชาญในด้านการพัฒนาทักษะชีวิตและความรู้ด้านกัญชา โดยผู้วิจัยเป็นผู้อำนวยความสะดวกและเก็บรวบรวมข้อมูลวิจัย

3. ภายหลังจากกลุ่มตัวอย่างใช้ชุดโปรแกรมประมาณ 1 เดือน มีการเก็บข้อมูลซ้ำโดยประเมินความตระหนักต่อผลกระทบของการใช้กัญชาซึ่งใช้แบบสอบถามฉบับเดียวกับที่เข้าโปรแกรม

### การวิเคราะห์ข้อมูล

**ตอนที่ 1** ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างใช้สถิติพรรณนาโดยคิดค่าร้อยละ

**ตอนที่ 2** ข้อมูลความแตกต่างของค่าเฉลี่ยก่อนและหลังใช้โปรแกรมของกลุ่มตัวอย่างโดยใช้สถิติ pair t-test

การวิเคราะห์ผลการประเมินความตระหนักในผลกระทบของการใช้กัญชาโดยมีการแปลผล ดังนี้

คะแนนเฉลี่ย	แปลผล
2.34 - 3.00	มีความตระหนักในผลกระทบของการใช้กัญชาระดับมาก
1.0 - 2.33	มีความตระหนักอยู่ในผลกระทบของการใช้กัญชาระดับปานกลาง
1.00 - 1.66	มีความตระหนักในผลกระทบของการใช้กัญชาระดับน้อย

**ตอนที่ 3** สมมติฐานปัจจัยของเพศและสังกัดของโรงเรียนต่อการเปลี่ยนแปลงคะแนนเฉลี่ยก่อนและหลังใช้โปรแกรม วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้แฟคตอเรียลแบบสุ่มอย่างสมบูรณ์ (Completely Randomized Factorial Design) วิเคราะห์ความแปรปรวน (Analysis of variance, ANOVA) และทดสอบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยโดยใช้ Duncan' new multiple range test (DMRT) ที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 95 โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป SPSS

### ผลการวิจัย

**ตอนที่ 1** ข้อมูลทั่วไปของเด็กและเยาวชนในกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 360 คน เป็นเพศชายมากกว่าเพศหญิง คิดเป็นร้อยละ 62.09 และ 37.91 ตามลำดับ ด้านอายุของกลุ่มตัวอย่างมีอายุ 17 ปี มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 45.67 รองลงมาคือ อายุ 16 ปี คิดเป็นร้อยละ 39.70 อายุ 15 ปี คิดเป็นร้อยละ 10.45 อายุ 18 ปี คิดเป็นร้อยละ 5.37 และน้อยที่สุดคืออายุ 19 ปี คิดเป็นร้อยละ 1.19 สำหรับชั้นเรียน กลุ่มตัวอย่างเรียนอยู่ในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 46.71 รองลงมาคือ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 คิดเป็นร้อยละ 39.87 และน้อยที่สุดคือ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 คิดเป็นร้อยละ 13.42 สถานภาพครอบครัวของนักเรียนกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่บิดาและมารดาอยู่ร่วมกัน คิดเป็นร้อยละ 80.90 รองลงมา คือ สถานภาพของบิดาและมารดาแยกกันอยู่หรือมีการหย่าร้างกัน คิดเป็นร้อยละ 10.45 นักเรียนบางกลุ่มบิดาเสียชีวิตและมารดาเสียชีวิต คิดเป็นร้อยละ 7.16 และ 2.69 ตามลำดับ อย่างไรก็ตามสถานภาพครอบครัวของกลุ่มตัวอย่างไม่มีการเสียชีวิตทั้งบิดาและมารดา

นักเรียนส่วนใหญ่ไม่มีเพื่อนสนิทที่มีพฤติกรรมการเล่นกีฬา คิดเป็นร้อยละ 87.46 และมีนักเรียนที่มีเพื่อนสนิทที่มีพฤติกรรมการเล่นกีฬา คิดเป็นร้อยละ 12.54 นักเรียนส่วนใหญ่ได้รับความรู้เรื่องกัญชาจากสื่อโทรทัศน์มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 71.34 รองลงมาคือ ทางเว็บไซต์ คิดเป็นร้อยละ 39.10 สำหรับการรับความรู้เรื่องกัญชาจากหนังสือ การเข้ารับการอบรม สื่อวิทยุและรับความรู้จากครู คิดเป็นร้อยละ 39.10 23.28 11.04 และ 1.19 ตามลำดับ

**ตอนที่ 2** ผลของการใช้โปรแกรมกับกลุ่มตัวอย่าง พบว่ามีคะแนนเฉลี่ยก่อนเข้าโปรแกรมการเสริมสร้างความตระหนักต่อผลกระทบจากการใช้กัญชาเท่ากับ 2.18 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.22 จัดอยู่ในกลุ่มที่มีความตระหนักในผลกระทบของการใช้กัญชาระดับปานกลาง และหลังเข้าโปรแกรมการเสริมสร้างความตระหนักต่อผลกระทบจากการใช้กัญชาเท่ากับ 2.47 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.17 จัดอยู่ในกลุ่มที่มีความตระหนักในผลกระทบของการใช้กัญชาระดับมาก แสดงว่ากลุ่มตัวอย่างหลังเข้าร่วมอบรมมีความตระหนักเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นเมื่อเปรียบเทียบกับก่อนเข้าร่วมอบรม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ( $p < 0.05$ ) ดังตารางที่ 1

**ตารางที่ 1:** แสดงการเปรียบเทียบความแตกต่างของคะแนนเฉลี่ยในการตอบแบบสอบถามก่อนและหลังเข้าร่วมอบรมการจัดโปรแกรมการเสริมสร้างความตระหนักต่อผลกระทบจากการใช้กัญชา

รายการ	คะแนนเฉลี่ย	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	ค่า t	ค่า p
คะแนนเฉลี่ยก่อนได้รับการจัดโปรแกรม ฯ	2.18	0.22	7.32	0.000
คะแนนเฉลี่ยหลังได้รับการจัดโปรแกรม ฯ	2.47	0.17		

**ตอนที่ 3** การวิเคราะห์หาความสัมพันธ์เพื่อเปรียบเทียบความแตกต่างของตัวแปรที่มีผลต่อคะแนนเฉลี่ยหลังการเข้าโปรแกรมการเสริมสร้างความตระหนักต่อผลกระทบจากการใช้กัญชาของกลุ่มตัวอย่าง

**สมมติฐานที่ 1** เพศของกลุ่มตัวอย่างมีผลต่อคะแนนเฉลี่ยหลังการเข้าโปรแกรมการเสริมสร้างความตระหนักต่อผลกระทบจากการใช้กัญชาที่แตกต่างกัน พบว่า เพศชายมีคะแนนเฉลี่ยหลังการเข้าโปรแกรมการเสริมสร้างความตระหนักต่อผลกระทบจากการใช้กัญชาเท่ากับ 2.52 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.13 และเพศหญิงมีคะแนนเฉลี่ยหลังการเข้าโปรแกรมการเสริมสร้างความตระหนักต่อผลกระทบจากการใช้กัญชาเท่ากับ 2.46 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน เท่ากับ 0.04 เมื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างเพศของกลุ่มตัวอย่างกับคะแนนเฉลี่ยหลังการเข้าโปรแกรมการเสริมสร้างความตระหนักต่อผลกระทบจากการใช้กัญชา (ตารางที่ 2) เพื่อพิสูจน์สมมติฐานข้อที่ 1 จากผลของการวิเคราะห์ พบว่า เพศของกลุ่มตัวอย่างไม่มีผลต่อคะแนนเฉลี่ยหลังการเข้าโปรแกรมการเสริมสร้างความตระหนักต่อผลกระทบจากการใช้กัญชา ( $p = 0.201$ )

**ตารางที่ 2:** แสดงการเปรียบเทียบความแตกต่างเพศของกลุ่มตัวอย่างมีผลต่อคะแนนเฉลี่ยหลังการเข้าโปรแกรมการเสริมสร้างความตระหนักต่อผลกระทบจากการใช้กัญชา

เพศ	คะแนนเฉลี่ย	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	ค่า t	ค่า p
ชาย	2.52	0.13	0.761	0.201
หญิง	2.46	0.04		

**สมมติฐานที่ 2** สังกัดโรงเรียนของกลุ่มตัวอย่างมีผลต่อคะแนนเฉลี่ยหลังการเข้าโปรแกรมการเสริมสร้างความตระหนักต่อผลกระทบจากการใช้กัญชาที่แตกต่างกัน พบว่า กลุ่มตัวอย่างในโรงเรียนสังกัด สพม.15 มีคะแนนเฉลี่ยหลังการเข้าโปรแกรมการเสริมสร้างความตระหนักต่อผลกระทบจากการใช้กัญชาเท่ากับ 2.53 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.04 และกลุ่มตัวอย่างในโรงเรียนสังกัด สข.มีคะแนนเฉลี่ยหลังการเข้าโปรแกรมการเสริมสร้างความตระหนักต่อผลกระทบจากการใช้กัญชาเท่ากับ 2.49 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.05

เมื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างสังกัดโรงเรียนของกลุ่มตัวอย่างกับคะแนนเฉลี่ยหลังการเข้าโปรแกรมการเสริมสร้างความตระหนักต่อผลกระทบจากการใช้กัญชา (ตารางที่ 3) เพื่อพิสูจน์สมมติฐานข้อที่ 2 จากผลของการวิเคราะห์พบว่า สังกัดโรงเรียนของกลุ่มตัวอย่างไม่มีผลต่อคะแนนเฉลี่ยหลังการเข้าโปรแกรมการเสริมสร้างความตระหนักต่อผลกระทบจากการใช้กัญชา ( $p = 0.677$ )

**ตารางที่ 3:** แสดงการเปรียบเทียบความแตกต่างสังกัดโรงเรียนของกลุ่มตัวอย่างมีผลต่อคะแนนเฉลี่ยหลังการเข้าโปรแกรมการเสริมสร้างความตระหนักต่อผลกระทบจากการใช้กัญชา

สังกัดโรงเรียน	คะแนนเฉลี่ย	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	ค่า t	ค่า p
สมพ.15	2.53	0.04	-0.537	0.677
สข.	2.49	0.05		

### อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาผลของโปรแกรมการเสริมสร้างความตระหนักต่อผลกระทบจากการใช้กัญชาของเยาวชนพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ สามารถอภิปรายผล ได้ดังนี้

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยกึ่งทดลองแบบกลุ่มเดียวประเมินผลก่อนและหลังการได้รับโปรแกรมการเสริมสร้างความตระหนักต่อผลกระทบจากการใช้กัญชาด้วยคู่มือการจัดกิจกรรมการสร้างความรู้ประกอบด้วยเนื้อหา 4 ด้าน คือ ความรู้เกี่ยวกับกัญชา อารมณ์ ความรู้สึกที่เกี่ยวข้องกับการตระหนักรู้และคุณค่าในตัวเอง ทักษะการปฏิเสธ และทักษะการดำรงชีวิตทั่วไปมีความสอดคล้องกับการศึกษาของนฤมล มีนา และวีระพร สุทธากรณ์ (2561) ที่ทำการศึกษาประสิทธิผลของการใช้โปรแกรมส่งเสริมทักษะชีวิตและการมีส่วนร่วม



ของครอบครัวต่อการพัฒนาทักษะชีวิตและความตั้งใจในการเลิกยาเสพติดในเด็กและเยาวชนที่ถูกควบคุมตัวเพื่อรับการบำบัดยาเสพติดและได้รับการติดตามหลังปล่อยตัว จำนวน 42 คน โดยการเก็บข้อมูลก่อนและหลังการเข้าร่วมโปรแกรมเพื่อเปรียบเทียบกัน โดยใช้แบบสอบถามประกอบด้วย เครื่องมือวัดการพัฒนาทักษะชีวิต และความตั้งใจในการเลิกยาเสพติดซึ่งรูปแบบการวิจัยดังกล่าวเป็นการทดลองกับกลุ่มทดลองเพียงกลุ่มเดียว แต่ดำเนินการสังเกตหรือวัดผู้เข้าร่วมการทดลองหลังจากนั้นจึงนำผลคะแนนที่ได้จากการวัดไปเปรียบเทียบกัน เพื่อทดสอบดูว่าแตกต่างกันหรือไม่ อย่างไร ผลคะแนนที่เพิ่มขึ้นอาจจะสรุปได้ว่าเป็นผลมาจากอิทธิพลของโปรแกรมที่ทำการทดลอง แต่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอาจเกิดจากปัจจัยอื่น ๆ ที่แทรกเข้ามาด้วยได้เช่นกัน เช่น ประสบการณ์ของกลุ่มตัวอย่างที่มีความรู้เพิ่มขึ้น เนื่องจากมีตัวแปรด้านเวลาเข้ามาเกี่ยวข้อง ซึ่งกลุ่มตัวอย่างอาจได้รับความรู้จากแหล่งข้อมูลอื่น ๆ ระหว่างการเข้าร่วมโปรแกรม เนื่องจากรูปแบบการวิจัยกระทำกับกลุ่มตัวอย่างเพียงกลุ่มเดียวเท่านั้น ไม่มีการเปรียบเทียบผลการทดลองกับกลุ่มอื่น ๆ แต่อย่างใด

ขอบเขตของงานวิจัยนี้มีประชากรเป้าหมาย คือ เด็กและเยาวชนอายุ 15-25 ปีในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยกำหนดจำนวนขนาดตัวอย่าง คือ นักเรียนในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย จำนวน 540 คน ของโรงเรียน 12 แห่งในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่มีความสอดคล้องกับการศึกษาของพระครูกิตติวราทร และคณะ (2562) ที่ทำการศึกษารูปแบบวิธีการป้องกัน แก้ไขปัญหาเสพติดในกลุ่มเด็กและเยาวชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลาง โดยมีการกำหนดกลุ่มตัวอย่าง คือ เด็กและเยาวชนนักเรียนในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลาง (จังหวัดร้อยเอ็ด จังหวัดกาฬสินธุ์ และจังหวัดมหาสารคาม)และสอดคล้องกับการศึกษาของกิตติวงศ์ สาสวด และปรีชา ดิลกภูมิสิทธิ์ (2559) ที่ทำการศึกษารูปแบบการป้องกันการแพร่ระบาดของยาเสพติดในกลุ่มเด็กและเยาวชนในเขตพื้นที่เทศบาล อำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยมีการกำหนดกลุ่มตัวอย่าง คือเด็กและเยาวชนอายุ 15-25 ปี ในเขตเทศบาล อำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทราซึ่งจากรายงานของสำนักงานป้องกันและปราบปรามยาเสพติด ที่ระบุว่ามีการจับกุมเด็กและเยาวชน อายุ 12-24 ปี ในข้อหาเป็นผู้จำหน่ายและเสพยาเสพติดมากขึ้น (สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด, 2555) เพราะฉะนั้นการกำหนดประชากรและกลุ่มตัวอย่างสำหรับการเสริมสร้างความตระหนักต่อผลกระทบจากการใช้กัญชาเป็นกลุ่มเด็กและเยาวชน จึงมีความเหมาะสม

กลุ่มตัวอย่างซึ่งเป็นนักเรียนในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่เข้าร่วมอบรมการจัดโปรแกรมการเสริมสร้างความตระหนักต่อผลกระทบจากการใช้กัญชา มีความตระหนักรู้เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นเมื่อเปรียบเทียบคะแนนเฉลี่ยในการตอบแบบสอบถามระหว่างก่อนและหลังอบรมซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของนรินทร นาคอราม (2549) ได้ศึกษาประสิทธิภาพของโปรแกรมการเสริมสร้างทักษะชีวิตเพื่อป้องกันการเสพยาเสพติดของนักเรียนระดับมัธยมศึกษา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบว่า นักเรียนกลุ่มทดลองหลังได้รับโปรแกรมการเสริมสร้างทักษะชีวิตเพื่อป้องกันการเสพยาเสพติด มีคะแนนเฉลี่ยในด้านความตระหนักในตนเองมากกว่าก่อนเข้าร่วมอบรมอย่างมีนัยสำคัญ( $p < 0.05$ ) และสอดคล้องกับงานวิจัยของสุภาพร ชินสมพล และคณะ (2562) ได้ศึกษาการพัฒนา

โปรแกรมให้ความรู้เรื่องยาเสพติดของเยาวชนแกนนำเครือข่ายป้องกันปัญหาเสพติด พบว่ากลุ่มตัวอย่างซึ่งเป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษามีความรู้เรื่องพฤติกรรมป้องกันตนเองจากยาเสพติดหลังจากใช้โปรแกรมอยู่ในระดับมาก เมื่อเปรียบเทียบกับก่อนเข้าร่วมโปรแกรมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่า กลุ่มตัวอย่างได้รับกิจกรรมในเรื่องทักษะชีวิตประกอบด้วยเนื้อหา 3 ด้าน คือ ความรู้เกี่ยวกับกัญชา อารมณ์ ความรู้สึกที่เกี่ยวข้องกับการตระหนักรู้และคุณค่าในตัวเอง ทักษะการปฏิเสธ และทักษะการดำรงชีวิตทั่วไป เช่น ทักษะการสื่อสาร ทักษะการแก้ปัญหา การมีสัมพันธภาพที่ดีกับผู้อื่น ทักษะทางสังคม การตั้งเป้าหมายในชีวิต ตามการศึกษาเรื่อง A Comparison of Current Practice in School-Based Substance Use Prevention Programs With Meta-Analysis Findings (Ennett *et al.*, 2003) ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวมีจุดประสงค์เพื่อให้นักเรียนตระหนักในปัญหาที่เกิดจากการใช้กัญชาที่อาจส่งผลกระทบต่อตนเอง ครอบครัว บุคคลใกล้ชิด และสังคม ขั้นตอนการดำเนินกิจกรรมดังกล่าวประกอบด้วย

1. อบรมให้ความรู้เกี่ยวกับความหมายของกัญชา ประโยชน์และโทษของกัญชาและทักษะการใช้ชีวิต
2. ยกตัวอย่างข่าวตามสื่อโทรทัศน์หรือสื่อออนไลน์เกี่ยวกับพฤติกรรมหรือโทษของผู้เสพยา
3. ให้นักเรียนแสดงความคิดเห็น โดยการแบ่งกลุ่มย่อยเพื่อให้นักเรียนระดมความคิดเห็น วิเคราะห์หาสาเหตุผลดีผลเสียที่เกิดขึ้นทั้งในระยะสั้นและระยะยาวจากสิ่งที่ได้รับชมจากข่าวที่ผู้จัดอบรมได้เสนอ
4. ออกมาอภิปรายหน้าชั้นเรียน

จากกิจกรรมดังกล่าวเป็นการดำเนินรูปแบบกิจกรรมให้มีความเหมาะสมกับวัยของกลุ่มตัวอย่าง โดยใช้เนื้อหาที่เข้าใจง่าย เป็นรูปธรรม ทำให้เกิดบรรยากาศการเรียนรู้ในห้องเรียนขึ้น ประกอบกับการใช้สื่อที่มีประสิทธิภาพเป็นการกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้สูงสุด โดยที่กลุ่มตัวอย่างรู้สึกสนุก ไม่รู้สึกเบื่อหน่ายในการเข้าร่วมอบรมในครั้งนี้ สอดคล้องกับการศึกษาของ สุพัตรา สุขขาว และ มานพ คณะโต (2557) เรื่องการพัฒนาต้นแบบความรู้ในการป้องกันการใช้สารเสพติดในเยาวชนกลุ่มเสี่ยง พบว่าผู้สอนต้องมี 2 สิ่งสำคัญที่มีผลต่อประสิทธิภาพของโปรแกรม คือความสมดุลในการเน้นเนื้อหาในแต่ละเรื่องให้เหมาะสมตามที่กำหนดและการสอนที่กระตุ้นให้เด็กผู้เรียนได้มีส่วนร่วม และสอดคล้องกับการศึกษาของไมเคิล เจ โรซาน (2540, อ้างถึงใน กิตติวงศ์ สาสวด และ ปรีชา ดิลกวุฒิสิทธิ, 2559) ที่ศึกษาเรื่องการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติดที่มีประสิทธิภาพในโรงเรียนตามโครงการโรงเรียนปลอดยาเสพติด ซึ่งเป็นการป้องกันยาเสพติดแบบครบวงจรของมหาวิทยาลัยบราวน์ ผลการศึกษาพบว่า การศึกษาแนวทางในการแก้ปัญหายาเสพติด ควรใช้มาตรการป้องกันโดยพยายามให้ความรู้กับประชาชนถึงโทษภัยของยาเสพติด เพื่อจะได้ไม่ยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติด

และจากการศึกษาความสัมพันธ์เปรียบเทียบความแตกต่างของตัวแปรที่มีผลต่อคะแนนเฉลี่ยหลังการเข้าโปรแกรมการเสริมสร้างความตระหนักต่อผลกระทบจากการใช้กัญชาของกลุ่มตัวอย่าง พบว่า เพศและสังกัดโรงเรียนของกลุ่มตัวอย่างไม่มีผลต่อคะแนนเฉลี่ยหลังการเข้าโปรแกรมการเสริมสร้างความตระหนักต่อผลกระทบจากการใช้กัญชาอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ( $p \geq 0.05$ ) ซึ่งแสดงให้เห็นว่าผลคะแนนที่เพิ่มขึ้นหลังจากการเข้า

โปรแกรมการเสริมสร้างความตระหนักรู้ต่อผลกระทบจากการใช้กัญชาเกิดจากการได้รับความรู้และการเสริมสร้างความตระหนักรู้จากโปรแกรมดังกล่าว ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Breckler (1986) กล่าวว่า เหตุการณ์สภาพแวดล้อม ในสังคม หรือสิ่งเร้าภายนอกเป็นปัจจัยที่ทำให้บุคคลเกิดความตระหนักรู้ ซึ่งมี 3 องค์ประกอบ คือ ความรู้ ความเข้าใจ อารมณ์และความรู้สึกต่อค่านิยม โดยปัจจัยที่มีผลต่อความตระหนักรู้ คือ ประสบการณ์ที่มีต่อการรับรู้ ความเคยชินต่อสภาพแวดล้อม ความใส่ใจในการให้คุณค่า ระยะเวลาและความถี่ในการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร ถ้าได้รับรู้บ่อยครั้งหรือเป็นเวลานาน ก็ยิ่งทำให้มีโอกาสเกิดความตระหนักรู้ได้มากขึ้น

### สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

การจัดโปรแกรมการเสริมสร้างความตระหนักรู้ต่อผลกระทบจากการใช้กัญชาในกลุ่มเยาวชนสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ช่วยเสริมสร้างความตระหนักรู้แก่เยาวชนเพิ่มขึ้น ทั้งนี้ การจัดโปรแกรมที่เหมาะสมไม่เพียงอบรมหรือให้ความรู้เรื่องประโยชน์และโทษของกัญชา หรือเพิ่มความรู้ในเรื่องยาเสพติดให้กับเยาวชนเท่านั้น แต่ต้องมีการสร้างทักษะในการตัดสินใจ ความรู้สึกมีคุณค่าในตัวเอง ลดความกดดันจากแรงดันของเพื่อนในกลุ่มเยาวชนด้วย เพื่อให้การป้องกันการใช้อาเสพติดในโรงเรียนเกิดประสิทธิภาพมากขึ้น

จากผลการจัดโปรแกรมการเสริมสร้างความตระหนักรู้ต่อผลกระทบจากการใช้กัญชาของเยาวชนสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ สามารถนำโปรแกรมดังกล่าวไปขยายผลทุกโรงเรียนในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ และบรรจุเป็นกิจกรรมพิเศษของการจัดการเรียนการสอน โดยครูสามารถนำโปรแกรมการเสริมสร้างความตระหนักรู้ต่อผลกระทบจากการใช้กัญชาของเยาวชนพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ไปใช้ในการส่งเสริมความตระหนักรู้ของเด็กและเยาวชนในโรงเรียนได้

ทั้งนี้การศึกษานี้เป็นการศึกษาเพียงกลุ่มตัวอย่างเดียว จึงควรมีการศึกษาโดยการแบ่งกลุ่มตัวอย่างเป็นกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม และแบ่งเป็นกลุ่มเสี่ยงสูง กลุ่มเสี่ยงสูงปานกลาง และกลุ่มเสี่ยงสูงมาก เพื่อให้มีการเปรียบเทียบถึงผลการศึกษาอย่างชัดเจน และกลุ่มตัวอย่างในการศึกษานี้เป็นเยาวชนที่อยู่ในระบบการศึกษาได้ผ่านการสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับยาเสพติดโดยคุณครูมาแล้วบางส่วน จึงควรมีการจัดโปรแกรมการเสริมสร้างความตระหนักรู้ต่อผลกระทบจากการใช้กัญชาในกลุ่มเยาวชนสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ไม่ได้ผ่านระบบการศึกษาด้วยเช่นกัน

## เอกสารอ้างอิง

- กิตติวงศ์ สาสวด และปรีชา ดิลกวุฒิสิทธิ์. 2559. การพัฒนารูปแบบการป้องกันการแพร่ระบาดของยาเสพติดในกลุ่มเด็กและเยาวชนในเขตพื้นที่เทศบาล อำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา. วารสารชุมชนวิจัย. 10(2): 116-124.
- ฉัตรชัย ศรีเมืองกาญจนา. 2561. ยาเสพติดภัยแทรกซ้อนในสามจังหวัดชายแดนใต้. สำนักวิชาการ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. [ออนไลน์]. สืบค้นจาก : <https://library2.parliament.go.th/ebook/content-issue/2561/hi2561-002.pdf>. (วันที่สืบค้น 28 กันยายน 2562)
- ณัฐพงศ พุดหลา. 2540. การประยุกต์โปรแกรมทักษะชีวิตเพื่อป้องกันการสูบบุหรี่ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 อำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรี. วิทยานิพนธ์ วท.ม. (สุขศึกษา). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล.
- นราศักดิ์ ปานบุตร. 2553. ผลของโปรแกรมการสร้างภูมิคุ้มกันยาเสพติดของเยาวชนกลุ่มเสี่ยงในนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาชั้นปีที่ 1 จังหวัดสุโขทัย. วิทยานิพนธ์หลักสูตร สาธารณสุขศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- นรินทร์ นาคอร่าม. 2549. ประสิทธิภาพของโปรแกรมการเสริมสร้างทักษะชีวิตเพื่อป้องกันการเสพยาเสพติดของนักเรียนระดับมัธยมศึกษา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. วิทยานิพนธ์ หลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสุขศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- นวนันทน กิจทวี่. 2541. ประสิทธิภาพของโปรแกรมเสริมสร้างทักษะชีวิตเพื่อป้องกันการเสพยาบ้าในนักเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดนนทบุรี. วิทยานิพนธ์ วท.ม. (สุขศึกษา). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล.
- นฤมล มีนา และวีระพร สุทธากรณ์. 2561. ประสิทธิภาพของการใช้โปรแกรมส่งเสริมทักษะชีวิตและการมีส่วนร่วมของครอบครัวต่อการพัฒนาทักษะชีวิตและความตั้งใจในการเลิกยาเสพติดในเด็กและเยาวชนที่ได้รับการติดตามโดยสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน. พยาบาลสาร. 45(2): 88 – 98.
- นันท์ชนก วงษ์สมุทร. 2560. ยาเสพติด: อีกร้ายร้ายของคนปลายด้ามขวาน. บีบีซีไทย. [ออนไลน์]. จาก <http://www.bbc.com/thai/thailand-40075113>. (วันที่สืบค้น 28 กันยายน 2562)
- นียดา เกียรติยิ่งอังสุลี. 2561. ยาวิพากษ์. จดหมายข่าวศูนย์ข้อมูลเฝ้าระวังระบบยา. แผนงานศูนย์วิชาการเฝ้าระวังและพัฒนาระบบยา คณะเภสัชศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปราณีพร บุญเรือง และคณะ. 2546. การศึกษารูปแบบการป้องกันและแก้ไขพฤติกรรมนักเรียนที่เสี่ยงต่อการใช้ยาและสารเสพติดในโรงเรียน: กรณีศึกษา โรงเรียนหนองขามพิทยาคม. เอกสารทางวิชาการศูนย์บำบัดรักษาเสพติดขอนแก่น.

- พระครูกิตติวราทร (ทองปิ่น), จิราภรณ์ ผันสว่าง, อมรรัตน์ ผันสว่าง และระพีพัฒน์ หาญโสภากา. 2562. การพัฒนารูปแบบวิธีการป้องกัน แก้ไขปัญหายาเสพติดในกลุ่มเด็กและเยาวชน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลาง. วารสารวิชาการธรรมทรรศน์. 19(3): 215–229.
- วจิรา ชุตติคุณพงศ์. 2553. โครงการมัสยิดसानใจ ป้องกันภัยยาเสพติด. กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในภาค 4 ส่วนหน้า. ศูนย์ประชาสัมพันธ์. [ออนไลน์]. สืบค้นจาก: [http://www.southpeace.go.th/column/column\\_531221.html](http://www.southpeace.go.th/column/column_531221.html). (วันที่สืบค้น 28 กันยายน 2562)
- สุขฤดี ธัชศฤงคารสกุล. 2543. โปรแกรมการเสริมสร้างทักษะชีวิต เพื่อป้องกันการเสพยาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษากระทรวงศึกษาธิการ ในเขตกรุงเทพมหานคร. ปรียญานินพนธ กศ.ม. (สุขศึกษา). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สุจิตตา ฤทธิมนตรี และมานพ คณะโต. 2560. การเสพติดกัญชาและผลกระทบ. วารสารกรมการแพทย์. 42(4). หน้า 083-088.
- สุพัตรา สุขาวท และมานพ คณะโต. 2557. การพัฒนาต้นแบบความรู้ในการป้องกันการใช้สารเสพติดในเยาวชนกลุ่มเสี่ยง. วารสารการพัฒนาสุขภาพชุมชน มหาวิทยาลัยขอนแก่น. 2(3): 245–262.
- สุภาพร ชินสมพล และคณะ. 2562. การพัฒนาโปรแกรมให้ความรู้เรื่องยาเสพติดของเยาวชนแกนนำเครือข่ายป้องกัน ปัญหาเสพติด. วารสารสืบเนื่องประชุมวิชาการระดับชาติ วิทยาลัยนครราชสีมา ครั้งที่ 6 ประจำปี พ.ศ.2562. เรื่อง สังคมผู้สูงวัย: โอกาสและความท้าทายของอุดมศึกษา. วันที่ 30 มีนาคม 2562. หน้า 999–1003.
- ระพีพงศ์ สุพรรณไชยมาตย์ และโชษิตา ภาวสุทธิไพศิฐ. 2561. ประโยชน์และโทษที่อาจเกิดขึ้นจากการใช้กัญชาในทางการแพทย์และการเปิดเสรีการใช้กัญชา. วารสารวิจัยระบบสาธารณสุข. 12(1): 71 – 94.
- อนันต์ชัย อัครวเมชิน. 2562. นโยบายและทิศทางการใช้กัญชาทางการแพทย์. [ออนไลน์]. สืบค้นจาก: <https://www.hfocus.org/content/2019/09/17729>. (วันที่สืบค้น 28 กันยายน 2562)
- Ennett S.T., Christopher L., Ringwalt, J.T., Louise A. R., Amy V., Ashley S.R. and Shelton J. 2003. A comparison of cultural practice in school-based substance use prevention programs with meta-analysis findings. Prevention science. 4(1):1–146.
- Martin Woodbridge. 2018. A primer to medicinal cannabis. Bedrocan.